

FOUCAULT VERSUS BUTLER: SÜREKLİLİK Mİ, KOPUŞ MU? FOUCAULT VERSUS BUTLER: CONTINUITY OR RUPTURE?

Gülben SALMAN¹

Özet

Bu makale, Judith Butler'ın Michel Foucault okumasını özneleşme ontolojisi bakımından yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Literatürde Butler'ın özellikle 1997 yılında yayınlanan *İktidarın Psikişik Yaşamı* kitabıyla Foucaultcu çerçeveyi psikanalitik bir doğrultuda tamamladığı yönünde yaygın bir kabul bulunmaktadır. Ancak aynı yıl yayımlanan *Galeyana Gelen Konuşma* (Excitable Speech), Butler'ın düşüncesinde farklı bir momenti görünür kılar: Özneleşmenin açıklayıcı zemini, Foucault'nun pratik-temelli ve derinlik karşıtı özne anlayışından, psikişik bağlanma ile dilsel etkilenebilirliği birleştiren psikişik-dilsel bir ontolojiye doğru kayar. Bu çalışma, Butler'ın erken dönem Foucaultcu yakınsamasından 1997'de belirginleşen bu kırılmaya uzanan dönüşümü izleyerek, Butler'ın müdahalesinin açıklayıcı bir genişleme değil, ontolojik bir yeniden kuruluş olduğunu savunmaktadır. Bu doğrultuda ayrıca Foucault'nun psikanalize mesafesinin kuramsal bir eksiklikten değil, "kendimizin ontolojisi" olarak formüle edilen pratik-temelli özne anlayışına bağlı ontolojik bir tercihten kaynaklandığı ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Michel Foucault, Judith Butler, Öznenin kuruluşu, Ontolojik kayma, İktidar.

Gönderim Tarihi/Submitted	: 01.03.2026
Kabul Tarihi/Accepted	: 30.05.2026
Sorumlu Yazar/Corresponding Author	: Gülben SALMAN
E-posta / E-mail	: gulbensalman@gmail.com
Doi	: 10.47124/viraverita.1900529
Atıf / To Cite	: Salman, G. (2026). Foucault versus Butler: Süreklilik mi, kopuş mu? <i>ViraVerita E-Dergi</i> , (23), 238-258.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. (ORCID: 0000-0002-6673-9719)

Abstract

This article reassesses Judith Butler's reading of Michel Foucault from the standpoint of the ontology of subjectivation. A dominant interpretation in the literature holds that Butler, particularly in her 1997 book, *The Psychic Life of Power*, completes the Foucauldian framework by extending it in a psychoanalytic direction. Yet Butler's other book published in the same year, *Excitable Speech*, brings into view a different moment in her thought: the explanatory ground of subjectivation shifts from Foucault's practice-based and depth-critical understanding of the subject toward a psychic-linguistic ontology structured by the conjunction of psychic attachment and linguistic vulnerability. By tracing Butler's trajectory from her early Foucauldian convergence to the break that becomes explicit in 1997, this article argues that Butler's intervention should be understood not as an explanatory expansion, but as an ontological reconfiguration. In doing so, it further contends that Foucault's distance from psychoanalysis reflects not a theoretical deficiency, but an ontological commitment tied to what he formulates as an "ontology of ourselves."

Keywords: Michel Foucault, Judith Butler, Subject formation, Ontological shift, Power.

Foucault Versus Butler: Süreklilik mi, Kopuş mu?ⁱ

GİRİŞ

Judith Butler'ın Michel Foucault'nun iktidar analizini genişlettiğine dair iddiası, literatürde en hızlı kabul edilen yorumlardan birisidir. Özellikle 1990'lardan itibaren yerleşen ve ikisi arasındaki düşünsel sürekliliği vurgulayan yorumlar, bu iddiayı destekleyecek biçimde Butler'ın performativite ve özneleşme analizinin Foucaultcu iktidar çözümlemesini psikanalitik bir doğrultuda derinleştirerek tamamladığını ileri sürer. Bu tamamlama vurgusunun hızlı bir şekilde alımlanması, Butler'ın Foucault yorumu üzerine 2008 yılına kadar yapılan çalışmaların azlığında da görünür olmaktadır (Ennis, 2008, s. 2). Bu makale, söz konusu yerleşik okuma biçimini doğrudan reddetmekten ziyade onu yerinden oynatmayı amaçlamaktadır. Butler'ın müdahalesi, özellikle *İktidarın Psikişik Yaşamı*'nda, gerçekten de Foucaultcu özneleşme analizinin belirli bir boyutunu, yani öznenin iktidara bağlanmasının psikişik koşullarını görünür kılmaktadır (1997/2005a). Her ne kadar 2008 yılından sonra literatürde Foucault ve Butler düşüncesi arasındaki devamsızlık konu edinilse de, yeterince dikkat çekmeyen kritik eşik, Butler'ın aynı yıl yayımlanan *Galeyana Gelen Konuşma* (Excitable Speech) (1997) kitabı ile özneleşme tartışmasının ağırlık merkezini giderek Derridacı bir dil ontolojisi yönünde yerinden ettiğinin açık bir şekilde görünür olduğudur. Bu kitap hesaba katıldığında, Butler'ın düşüncesinin yalnızca Foucaultcu çerçevenin psikanalitik bir tamamlanması olmadığı, öznenin kuruluşunu psikişik bağlanma ve dilsel etkilenebilirlik ekseninde temellendiren yeni bir teorik yönelime doğru evrildiği görülmektedir. Bu çalışmanın temel iddiası tam da bu eşikte konumlanmaktadır. Butler'ın 1990'ların ortasından itibaren ulaştığı düşünsel konum, Foucault'nun "kendimizin ontolojisi" olarak adlandırdığı derinlik karşıtı ve pratik-temelli özne anlayışının bir devamı olmaktan ziyade, bu çerçevenin ağırlık merkezinin kademeli olarak yerinden edildiği farklı bir öznellik biçiminin hakimiyetiyle karakterize edilir. Butler'ın düşünce çizgisi izlendiğinde, Foucault referansının bütünüyle ortadan kalkmadığını, fakat özellikle *Galeyana Gelen Konuşma* (Excitable Speech) sonrasında Butler'ın kuramsal mimarisi içinde Foucault'nun giderek arka planda kaldığını ve belirleyici konumunu kaybetmeye başladığını görüyoruz. Bu nedenle bu makale, Butler ve Foucault arasındaki ilişkiyi doğrusal bir tamamlanma anlatısı yerine, yön değiştiren bir ontolojik yeniden konumlandırma olarak okumayı önerecektir. Bu amaçla, ilk bölümde Butler'ın 1986-1997 arasındaki metinleri izlenerek Foucault ile kurduğu ilişkideki dönüşüm incelenecektir. Bu inceleme sonucunda Butler'ın, erken dönemde Foucault'ya daha yakın bir hatta konumlanmasına rağmen, giderek nasıl daha psikanalitik ve Derridacı bir merkeze kaydığı gösterilecektir. İkinci bölümde, Foucault'nun "kendimizin ontolojisi" olarak adlandırdığı araştırma sorusu detaylandırılarak bunun derinlik karşıtı ve pratik-temelli karakteri ortaya koyulacaktır. Bu ontolojik kayma sonucunda, Foucault'nun öznesi ve Butler'ın müdahalesi sonucu ortaya çıkan öznenin birbirine ne kadar benzemediği, bu şekilde, görünür kılınacaktır. Bu saikle, bu makale çerçevesinde Butler'ın 1997 sonrası metinlerinin analizine ve Derrida

ile düşüncesinin kesiştiği noktalara yer vermektense, Foucault ile ayrışmasının ana hatlarını görünür kılmak amacıyla 1997'ye kadar olan metinleri üzerine bir tartışma yürütme tercih edilmiştir

BUTLER'IN FOUCAULT İLE İLKSEL TEMASI

Judith Butler'ın Foucault ile kurduğu ilişki tek sesli değildir. Metinler kronolojik olarak baştan itibaren izlendiğinde bu ilişkinin tek boyutlu değil de gerilimli ve yön değiştiren bir seyir izlediğini görüyoruz. Bu bölümün amacı, Butler'ın 1986 ve 1997 yılları arasındaki metinlerini izleyerek Foucault referansının düşüncesi içindeki konumunun nasıl dönüştüğünü göstermektir. Fakat başlamadan önce Butler'ın Foucault referanslarıyla ilgili önemli bir duyuruyla başlamamız gerekiyor. Butler'ın bu dönemdeki Foucault yorumu, Foucault'nun "esas olarak üç metni etrafında yoğunlaşmaktadır: "Nietzsche, Soybilim, Tarih" (1971), *Hapishanenin Doğuşu*, (1975) ve *Cinselliğin Tarihi, 1. Cilt* (1976)" (Ennis, 2008, s. 4). Bu üç metin de, Foucault'nun soykütük olarak adlandırılan döneminde ortaya koyduğu metinlerdir. Butler'ın bu tavrında hem bir tercih hem de bir kısıtlılık söz konusudur. Bir tercih vardır, çünkü Butler o zamana kadar yayınlanan Foucault metinleri arasından bu üçünü bilinçli olarak seçmiş ve diğer metinleri tartışmasının merkezine almamıştır. Bir kısıtlılık vardır, çünkü 1997 itibarıyla Foucault'nun *Collège de France*'da verdiği ve son dönem düşüncesini ve genel olarak bütün düşünce hattını belirgin kılan dersler henüz yayınlanmamıştı.

Foucaultcu Yakınsama: Üretken İktidarın Feminist Yeniden İşlenişi

Butler'ın Foucault ile ilk teması, erken dönem metinlerinden biri olan "Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Üzerine Varyasyonlar: Beauvoir, Wittig ve Foucault" (Variations on Sex and Gender: Beauvoir, Wittig and Foucault) (1986) metninde belirginleşir. Bu metinde Butler, Beauvoir ve Wittig okumaları aracılığıyla cinsiyetin doğal bir öz değil, tarihsel olarak kurulan bir düzenleme olduğunu savunurken Foucault'nun üretken iktidar anlayışından açık biçimde yararlanır. Buradaki Foucault kullanımı henüz eleştirel değildir. Foucault düşüncesi bu metinde daha çok, cinsiyet kategorilerinin kurucu dışsallığını göstermek için başvurulmuş bir kuramsal kaldıraç işlevi görür. Özellikle iktidarın yalnızca yasaklayıcı değil, özne kurucu bir mekanizma olduğu fikri, Butler'ın erken feminist müdahalesi için son derece verimli bir zemin sunar. Bu zeminin somut içeriği metinde doğrudan izlenebilir. Butler (1986), Foucault'nun iktidar çözümlemesini cinsiyet hiyerarşisinin yapısını açığa çıkarmak için işe koşarken şunu yazar: "Foucault, ikilikle yapılandırılmış iktidarı, ezilen ve ezen üzerine kurulu hukuki modeli bozmayı amaçlamakta; bu doğrultuda cinsiyet hiyerarşisini altüst edecek bazı stratejiler önermektedir. [...] Foucault, üretken ve stratejik iktidar biçimlerinin çoğalmasında yoluyla gerçekleştirilen [...] iktidarın ikili örgütlenmesini sorunsallaştırmaktadır" (ss. 137-138). Buradaki Foucault kullanımının henüz eleştirel bir mesafe içermediği açıktır. Üretken iktidar kavramı, feminist bir yorumlama için vazgeçilmez bir başlangıç zemini olarak benimsenmektedir. Dikkat çekici olan, Butler'ın (1986) 'doğal cinsiyet' kategorisinin çözümlemesinde de bu modele yaslanmasıdır: Foucault, Butler'ın aktarımıyla, 'doğal cinsiyet' kavramını birincil ve tekbiçimli bir veri olarak ele almak yerine "cinselliğin düzenlenmesinin [...] bu 'cinsiyet' kavramını nasıl inşa ettiğini" anlamaya

çalışmaktadır (s. 138). Bu çerçevede Foucaultcu pratik-temelli özne anlayışının, Butler'ın erken dönem feminist müdahalesinin kurucu teorik zeminini oluşturduğu görülmektedir.

Butler'ın Foucault'yla kurduğu ilişkinin tarihsel olarak ikinci sırada yer aldığını, ancak ama doktora tezine dayandığını dikkate aldığımızda ilk eseri *Arzunun Özneleri: Yirminci Yüzyıl Fransası'nda Hegelci Düşünümler* (Subjects of Desire: Hegelian Reflections in Twentieth-Century France) (1987), bu yakınsamanın daha temel bir versiyonunu içerir. Her ne kadar kitap esas olarak Hegelci tanınma problematiği etrafında şekillense de Butler burada Fransız düşüncesinin özne eleştirisi hattını, Foucault da dahil olmak üzere, Hegel sonrası özne krizinin bir parçası olarak konumlandırmaktadır. Bu aşamada Foucault henüz Butler'ın ana muhatabı değilmiş gibi görünür, ancak öznenin kendiyile özdeşliğinin tarihsel olarak çözüldüğünü gösteren düşünürlerden biri olarak belirgin biçimde devrededir. Butler, Fransız düşüncesinin Hegel sonrası seyrini haritaladığı bu çalışmada Foucault'yu özneye yönelik post-yapısalcı eleştirinin bir temsilcisi olarak konumlandırır. Ona göre Lacan, Deleuze ve Foucault için “yansıtılmış benlik, kimlik kategorisini bütünüyle aşan bir deneyim üzerine dayatılan sahte bir inşadır” ve “özne, arzuya kurgusal bir birlik dayatma çabası içinde varsayılmaktadır” (1987, s. 185). Dolayısıyla Butler'ın Foucault'ya yönelişi bu aşamada henüz feminist bir biçim almazken, öznenin kuruluşuna ilişkin daha geniş bir felsefi soruşturmanın içinde, tali bir referans gibi görünmektedir.

Bu yönelim üçüncü metin olan “Performatif Edimler ve Toplumsal Cinsiyetin Kuruluşu: Fenomenoloji ve Feminist Kuram Üzerine Bir Deneme” (Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory) (1988) ile daha doğrudan bir Foucaultcu forma kavuşur. Butler burada toplumsal cinsiyeti, tekrar eden normatif pratikler içinde kurulan performatif bir etki olarak tanımlar ve bu kuramsallaştırma açıkça Foucault'nun özneleşme analizine yaslanır. Cinsiyetin bir “yapma” (doing) olarak kavranması, Foucault'nun pratik-temelli özne anlayışıyla güçlü bir akrabalık içindedir. Butler cinsiyeti tarihsel bir pratik olarak betimlerken şunu yazar: “Cinsiyet bir kimlik ya da eyleycilik odağı değildir; aksine eylemler içinde inşa edilen, zaman içinde kurulmuş bir kimliktir – eylemlerin biçimlendirilmiş tekrarı yoluyla tesis edilen bir kimlik” (1988, s. 519). Bu formülasyonun Foucaultcu eksenine de Butler metnin devamında açıkça işaret eder: Bedenin kültürel ve tarihsel olanaklar içindeki cisimleşmesini betimlerken “Sartre'ın belki de ‘varoluşun tarzı’ ya da Foucault'nun ‘bir varoluş stiliği’ adını vereceği bir stratejiler bütünü” temsil ettiğini vurgular (1988, s. 521). Bu noktada Foucaultcu çerçeve, cinsiyetin içsel bir özden değil pratik tekrardan türediğini göstermek için kurucu bir işlev üstlenmektedir. Cinsiyetin “yapılma” biçimi ise Butler'ın (1988) en keskin ifadesiyle şöyle formüle edilir: “Cinsiyet, kaçınılmaz biçimde, kısıtlama altında, gündelik ve sürekli olarak, kaygı ve zevkle takınılan bir şeydir” s. 531). Bu ifade, Foucault'nun özneleşmeyi normatif pratikler içinde konumlandıran modeliyle güçlü bir teorik süreklilik içindedir. Sonuç olarak bu ilk dönemde, Butler'ın düşüncesi, büyük ölçüde Foucaultcu üretkenlik modelinin bir biçimi olarak okunabilir.

Eleştirel Gerilimin Belirmesi

1989 tarihli “Foucault ve Bedene Yazılmaların Paradoksu” (Foucault and the Paradox of Bodily Inscriptions) metniyle birlikte Butler'ın Foucault okumasında ilk belirgin gerilim ortaya çıkar. Söz konusu gerilim, henüz psişik bir eksiklik iddiası biçiminde değil, Foucault'nun kendi programı içindeki ontolojik bir çelişki biçiminde formüle edilmektedir. Butler'ın tespitine göre Foucault, bedenlerin kültürel inşasını açıklamayı amaçlarken aynı zamanda bu inşanın dışında kalan bir bedeni varsaymaktadır. Butler (1989) bunu şöyle ifade eder: “Foucault'nun bedenlerin kültürel inşalar olarak nasıl kurulduğunu betimleme çabası şu soruyu gündeme getirir: Gerçekte kendi inşasının dışında kalan, bazı yapılar bakımından değişmez olan ve kültürün kendisine karşı dinamik bir direniş odağını temsil eden bir beden var mıdır?”, s. 602). Butler'ın bu noktada Foucault'ya yönelttiği eleştiri, ‘yazım’ metaforunun iç tutarsızlığına ilişkindir. Beden inşasını savunmak için başvurulan soykütüsel model, bizzat yazımdan önce var olan bir bedeni, yani tam olarak reddetmek istediği şeyi, zorunlu kılmaktadır. Bu momentte Butler Foucault'nun içinden konuşmakta, ona yabancı bir kaynak çağırmadan kendi programının sınırlarını zorlayan içkin bir eleştiri yöneltmektedir. Psişik boyutun devreye girişi ise henüz söz konusu değildir. Bu gerilim, 1997’de gerçekleşecek olan ontolojik yeniden konumlanmanın habercisi olarak değil, Foucaultcu problematiğin içsel bir zorlanması olarak okunmalıdır. Bu yüzden de bu eleştiri henüz kopuş anlamına gelmez, fakat Butler'ın Foucaultcu çerçeveyi içeriden zorlamaya başladığı kritik bir eşiğe işaret eder. Özellikle öznenin iktidara bağlanması “kuvveti” meselesi Butler'ın düşüncesinde giderek merkezi hale gelecektir.

Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi (2012) bu gerilimi daha da görünür kılar. Butler burada Foucault'nun üretken iktidar modelini açıkça benimsediğini ilan eder. “Cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve arzu gibi temel kategorilerin aslında iktidarın belirli bir biçimleniminin sonuçları olduğunu ortaya koymak, Foucault'nun Nietzsche'yi yeniden formüle ederek ‘soykütük’ adını verdiği eleştirel yaklaşım biçimini” gerektirmektedir (Butler, 1990/2012, s. 35). Bu çerçevede toplumsal cinsiyet “bedenin tekrar tekrar stilize edilmesi, kaskatı bir düzenleyici çerçeve içinde tekrar edilen bir dizi edim” olarak tanımlanır ve bu edimler zamanla “töz görünümünü, bir çeşit doğal varlık görünümünü üretir” (Butler, 2012, s. 89). Foucaultcu zemin bu açıdan hâlâ kurucu konumdadır. Ancak aynı metinde Butler (1990/2012) normların özneyi nasıl bağladığını açıklarken psikanalitik mekanizmalara da başvurmaya başlar: Ötekinin “niteliklerinin sürekli olarak içselleştirilmesi yoluyla” kimliğin kurulduğunu (s. 123) ve özdeşleşmelerin “onları tartışmaya açan bir cinselliğin dışlanmasıyla” inşa edildiğini ileri sürer (s. 133). Foucault temel referans noktalarından biridir, fakat özdeşleşmenin yalnızca söylemsel pratiklerle açıklanıp açıklanamayacağı sorusu belirginleşmeye başlamıştır.

Bu yönelim *Bela Bedenler* (2014) ile daha da derinleşir. Butler burada maddeselleşme sürecini açıklarken normların tekrarını merkeze almaya devam eder: ‘Cinsiyet’ kategorisi, en başından beri, normatiftir. Bu tam da “Foucault'nun (2014) ‘düzenleyici ideal’ olarak belirlediği şeydir” ama düzenleyici normlar cinsiyeti “mecburi yineleme aracılığıyla” maddeselleştirir (ss. 7-8). Ancak bu yinelemenin kavramsal zemini artık Foucaultcu pratikler modelinden değil, Derridacı yinelenebilirlik (iterability) nosyonundan beslenmektedir.

Butler (1993/2014), “performatifi eleştirel olarak yeniden yorumlarken Derrida, bu gücün önceleyici bir irade fonksiyonu olmadığını ancak daima türetilmiş olduğunu belirtir” ve performatif bir söz ediminin muvaffak olabilmesi için yinelenebilir bir söz edimini tekrarlamış olması gerektiğini öne sürer (s. 24). Foucault referansı bu metinde korunmakla birlikte, performatifliğin ontolojik zeminini kuran açıklayıcı çerçeve giderek Derridacı bir hatta doğru kaymaktadır. *Cinsiyet Belası*’nda Derrida yalnızca çevresel bir referans olarak kalmaktaydı, yinelenebilirlik kavramı orada açıkça işletilmiyordu. Bu durumu Butler’ın (1990/2012) kendisi sonradan teslim eder: *Cinsiyet Belası*’nın 1999 tarihli önsözünde, “başlangıçta toplumsal cinsiyet performatifliğini nasıl okumam gerektiği konusundaki ipucunu Jacques Derrida’nın ‘Kanun Önünde’ (Kafka) okumasından almıştım” diye yazar (s. 19). Bu itiraf, makalenin argümanı açısından kurucu bir öneme sahiptir: Derrida etkisi *Cinsiyet Belası*’nda örtük ve dile getirilmemiş kalırken, *Bela Bedenler*’de kavramsal olarak işletilmekte ve *Galeyana Gelen Konuşma*’da (Excitable Speech) ise kurucu zemin haline gelmektedir. Ayrıca *Bela Bedenler*’de psikanalitik özdeşleşme mekanizması da giderek daha belirgin bir açıklayıcı işlev üstlenir: Butler (1993/2014) “psikanalize göre cinsiyetlenmiş bedenin düzenleyici şemalar tarafından yönetilen özdeşimsel uygulamalar aracılığıyla” korunduğunu söyler ve özdeşimi “egonun ilk defa belirlediği özümseyici bir tutku” olarak tanımlar (ss. 25-26). Bu metin, geriye dönük olarak bakıldığında, Butler’ın Foucaultcu çerçeve içinde kalarak onun sınırlarını zorladığı ve performatifliğin ontolojik zeminini yavaş yavaş Derridacı bir eksene taşımaya başladığı geçiş momentini olarak okunabilir.

1997 Kırılması: Butler’da Psişik-Dilsel Öznenin Kuruluşu

Butler’ın Foucault ile kurduğu erken yakınsama hattı, önceki bölümlerde görüldüğü gibi 1990’ların ortasına gelindiğinde belirgin bir yeniden konumlanma sürecine girer. 1997 yılı Butler düşüncesinde gerçek bir eşik oluşturur. Bu dönüşüm çoğu zaman yalnızca psikanalitik bir derinleşme olarak okunmuştur, oysa metinler dikkatle izlendiğinde Butler’ın özneleşme analizinin aynı anda Freudcu, Nietzscheci ve giderek Derridacı bir hat üzerinde yeniden kurulduğu görülür. Butler’ın bu yeni yöneliminin en açık formülasyonu *İktidarın Psişik Yaşamı*’nda ortaya çıkar. Butler (1997/2005a) burada Foucault’nun üretken iktidar modelini bütünüyle terk etmez, tam tersine, öznenin iktidar tarafından kurulduğu tezini açıkça muhafaza eder (ss. 9-10). Ancak aynı metinde özneleşme problemini yeniden açarken başvurduğu teorik çerçevenin belirleyici referansı artık yalnızca Foucault değildir. Butler (1997/2005a) bu hamleyi kendisi de kitapta açıkça formüle eder:

Foucault böylesi bir formülasyondaki ikircikliliği tespit etmekle birlikte, öznenin nasıl boyun eğerek oluştuğuna ilişkin özel mekanizmaları açıklayacak ayrıntılara girmez. Böylece Foucault’nun teorisinde bütün bir psişe alanına büyük ölçüde değinilmemiş olunur [...] O halde, eğer boyun eğme tabiiyetin bir koşulu ise, şu soruyu sormak anlamlıdır: İktidarın aldığı psişik biçim nedir? (s. 10).

Bu soru kitabın kurucu sorusudur ve Foucaultcu çerçevenin psikanalitik bir tamamlanmaya ihtiyaç duyduğunu doğrudan ilan eder. Bu hamle Butler’ın da iddia ettiği gibi çoğu yorumcu tarafından Foucaultcu çerçevenin eksik bıraktığı bir boyutun tamamlanması olarak okunmuştur (Allen, 2008, s. 11; Huffer, 2010, s. 166).

Gerçekten de Butler burada Foucault'nun açtığı problemi keskinleştirmektedir. “Özne neden kendi tabiiyetini arzular?” diye sorar. Butler'ın (1997/2005a) yanıtı psişik bağlanmanın zorunluluğuna dayanır: “Hiçbir özne böylesi bir bağlanma olmaksızın var olamaz. Fakat yine hiçbir özne oluşum sürecinde bunu tamamen ‘görebilme’ yeterliliğine sahip değildir” (s. 16). Özne iktidara körü körüne değil, ama görerek de değil, bağlanır. Bu bağlanmanın kendisi öznenin kuruluşunun koşuludur. Metnin kurucu eksenini artık, Foucault'nun yanında Althusser'in çağırma modeli, Freud'un melankoli çözümlemesi, Hegel'in tanınma diyalektiği ve Nietzsche'nin “Kara Vicdan” kavramıyla birlikte yeniden okunmaktadır (Butler, 1997/2005a, s. 37-126). Butler'ın Hegel'e dönüşü burada kritik önemdedir. *Arzunun Özneleri*'nde (Subjects of Desire) zaten belirgin olan Hegel ilgisi, *İktidarın Psişik Yaşamı*'nda öznenin kendi tabiiyetine bağlanmasını açıklayan diyalektik bir model olarak yeniden devreye girer. Butler'a göre özne, tanınma arzusunun yapısal koşulları içinde, kendi üzerine dönüşlülüğünde, kendi bağımlılığını yeniden üretir. Bu anlamda tabiiyet yalnızca dışsal bir dayatma değil, öznenin varoluşsal koşuludur. Bu hamle, Foucault'nun pratik-temelli özneleşme analizinden farklı olarak, öznenin kuruluşuna belirgin bir psişik içkinlik atfeder. Böylece Foucault'nun soykütüksel çözümlemesinde yüzeyde izlenen iktidar ilişkileri, Butler'da giderek öznenin içsel bağlanma mekanizmalarıyla birlikte düşünülmeye başlanır.

Ancak aynı yıl yayımlanan *Galeyana Gelen Konuşma* (Excitable Speech), Butler'ın teorik yöneliminin yalnızca psikanalitik değil, aynı zamanda güçlü biçimde Derridacı bir hatta yerleştiğini de gösterir (Salman, 2025, ss. 171-179). Butler bu metinde dilsel yaralanabilirlik, yinelenebilirlik (iterability) ve alıntılanabilirlik kavramları üzerinden performatifliği yeniden temellendirir (Butler, 1997; Derrida, 1988; Austin, 1962). Austin'in söz edimleri kuramı, sözün yalnızca betimleyici değil eyleyici olduğunu göstermek için başlangıç noktası olarak alınır (1962). Ancak Butler'ın (1997) asıl hamlesi, Austin'i Derrida'nın yinelenebilirlik (iterability) kavramı üzerinden yeniden okumaktır (s. 49-51). Derrida'nın gösterdiği üzere, bir sözün etkisi onu üreten öznenin niyetine indirgenemez çünkü söz her zaman alıntılanabilir ve bağlamından koparak yeni etkiler üretebilir bir doğaya sahiptir (Derrida, 1988; Salman, 2025). Butler (1997) bu yeniden temellendirmenin merkezine yinelenebilirliği yerleştirir: “Yinelenebilirlik ya da alıntılanabilirlik tam da bu değil midir: Performatifi ‘alıntılamanın’ öznenin, o performatifin gecikmeli ve kurgusal kökeni olarak geçici biçimde üretildiği ötelemenin işleyişi?” (s. 49). Burada özne artık söylemin kaynağı değil, yinelenebilir bir atıf zincirinin geçici bir etkisidir. Bu formülasyon Foucaultcu söylemsel üretim modelinden köklü biçimde ayrılmaktadır çünkü özneyi kuran artık pratikler ve kurumlar değil, dilin yapısal alıntılanabilirliği olarak ilan edilmektedir. Bu noktada, özneleşmenin açıklayıcı zemininin giderek daha fazla söylemsel pratiklerden ziyade dilsel etkilenebilirlik ve yaralanabilirlik eksenine kaydığı açıktır. Bu gelişme kritik önemdedir. Çünkü Butler'ın sonraki kırılabilirlik ve tanınabilirlik tartışmalarının ontolojik zemini, Foucaultcu kökenin yanında 1980'li yılların sonundan itibaren Butler'ın düşüncesi içinde gelişerek daha merkezi bir yer alan, ve en gelişkin versiyonunu *Galeyana Gelen Konuşma*'da (Excitable Speech) gördüğümüz, büyük ölçüde bu Derridacı yeniden formülasyon içinde şekillenir. Nitekim Butler'ın özne anlayışı da bu momentten itibaren, Foucaultcu pratik-temelli model ile tanınma ve kırılabilirlik eksenli yaklaşımlar arasında gerilimli bir konumda yer almaktadır. Sonuç olarak Butler'ın Foucault ile ilişkisi

doğrusal bir süreklilikten ziyade, erken dönemde güçlü bir Foucaultcu yakınsama, 1990'ların başında belirginleşen bir içsel gerilim ve 1997'de psikanalitik–Derridacı bir yeniden yönelim olarak üç momentte okunmalıdır. Bu tespit, Butler'ın Foucault'yu doğal bir şekilde tamamladığı yönündeki yerleşik yorumun yeniden düşünülmesini gerekli kılar.

FOUCAULT'DA KENDİMİZİN ONTOLOJİSİ VE DERİNLİK KARŞITI SÜREKLİLİK

Butler'ın Foucault okumasına yönelttiği eleştirilerin ağırlığını değerlendirebilmek için önce şu soruyu sormak gerekir: Foucault'nun özneleşme analizi gerçekten Butler'ın seçtiği metinlerin kısıtlı bir seçkisi üzerinden varsaydığı türden bir boşluk mu barındırır, yoksa bu türden bir okuma Foucault'nun düşüncesinin yönünü kısmen yerinden oynatmanın anahtarı mıdır? Bu soruyu yanıtlamak, Foucault'nun düşüncesini içeriden okumayı gerektirir. Fakat böyle bir okuma da hemen bir güçlkle karşılaşır çünkü Foucault düşüncesine egemen olan dönemleştirme şeması, hem bu düşüncenin en yaygın yorumlama çerçevesini oluşturmakta hem de paradoksal biçimde onun içsel bütünlüğünü gizlemektedir. Nitekim, Butler'ın 'psişe boşluğu' tespiti de büyük ölçüde bu şemaya yaslanmaktadır. Dolayısıyla Foucault'nun özneleşme analizini doğru değerlendirebilmek için önce bu dönemleştirmenin kendisini sorunsallaştırmak, ardından da "kendimizin ontolojisi" olarak adlandırdığı kavramın Foucault düşüncesinde nasıl ortaya çıktığını ve ne anlama geldiğini görmek, sonra bu kavramın derinlik karşıtı ve pratik-temelli özne anlayışıyla nasıl eklemlendiğini izlemek ve böylece bu çözümlemenin Butler'ın Foucault okumasının Foucault'yu ne ölçüde istikrarsızlaştırdığını göstermek gerekmektedir.

Dönemleştirme Sorununu Yeniden Düşünmek

Foucault'nun özne, iktidar ve hakikat üzerine geliştirdiği çözümleme hattı çoğu zaman keskin kopuşlar üzerinden okunmuştur. Fakat, literatürde yakın zamanda yapılan tartışmalar, bu kopuş anlatısını önemli ölçüde yumuşatmıştır. Klasik şemaya göre Foucault düşüncesi üç momentte ele alınır: Söylem oluşumlarının koşullarını inceleyen ve öznenin merkez olmadığı arkeolojik dönem, iktidar ilişkilerinin bilgi üretimindeki rolünü inceleyen ve özneyi merkeze alan soykütüksel dönem ve kendilik teknikleriyle etik öznenin kuruluşunu ele alan geç dönem. Bu şema, Foucault'nun özneye giderek daha fazla yer açtığı yönündeki haksız yorumları ve doğrusal bir gelişim anlatısını da beraberinde getirmiştir. Bu yerleşik hale gelen ve Foucault yorumları açısından da neredeyse tartışılmaz bir başlangıç noktası işlevi gören dönemleştirmenin kaynağı Dreyfus ve Rabinow'un Michel Foucault: Yapısalcılık ve Yorumbilgisinin Ötesi (*Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*) (1983) adlı çalışmasıdır. Butler'ın "psişe boşluğu" tespiti de büyük ölçüde bu şemaya yaslanmaktadır. Butler, Foucault'nun yalnızca özneyi iktidar ilişkileri içinde konumlandığı soykütüksel dönemi merkeze alarak, bu çerçevenin psikik mekanizmaları açıklamakta yetersiz kaldığını ileri sürer. Ne var ki bu dönemleştirme şemasının kendisi sorunludur ve bu sorunu dile getirenler arasında bizzat Foucault da yer almaktadır. Dreyfus ve Rabinow'un çalışmasına eklenen ve 1983 yılında gerçekleştirilen kapsamlı bir röportajda Foucault (1982/1983) kendi düşüncesinin eksenlerini yeniden tanımlarken şunu söyler: "Soykütüğün üç olası

alanı vardır. Birincisi, kendimizi bilgi özneleri olarak kurduğumuz hakikatle ilişkimizin tarihsel ontolojisi; ikincisi, başkaları üzerinde eylemde bulunan özneler olarak kurduğumuz iktidar alanıyla ilişkimizin tarihsel ontolojisi; üçüncüsü, kendimizi ahlaki eyleyiciler olarak kurduğumuz etikle ilişkimizin tarihsel ontolojisi” (s. 237). Bu üç eksenin birbirini izleyen dönemler değil, eş zamanlı araştırma alanları olduğunu Foucault aynı konuşmada açıkça teslim eder: “Dolayısıyla soykütük için üç eksen mümkündür. Bu üçü de, biraz karmaşık bir biçimde de olsa, *Deliliğin Tarihi*'nde zaten mevcuttu” (1982/1983, s. 237). Foucault'nun burada söylediği şey son derece önemlidir. Klasik dönemleştirme şemasının birbirinden keskin biçimde ayırdığı üç eksen, onun kendi tanımına göre ilk büyük yapıtında bile bir arada mevcuttur. Başka bir deyişle, bu şemayı oluşturmaya katkıda bulunan metnin içinde bizzat Foucault tarafından o şemanın sınırlarına işaret edilmektedir.

Bu iç gerilimin farkında olan yorumcular, dönemleştirme anlatısını köklü biçimde sorgulamıştır. Colin Koopman, Foucault'nun metodolojik dönüşümlerini kopuş olarak değil de genişleme olarak okumanın mümkün ve gerekli olduğunu savunur. “Eleştirel sorunsallaştırmayı Foucault'nun merkezi felsefi görevi olarak okumak, onun çalışmasının dönemleştirilmesini yeni bir perspektiften değerlendirmemizi mümkün kılar. Bu yeni değerlendirme, standart anlatıların öne sürdüğü gibi üç Foucault, bir okumayla epistemik, siyasi ve etik Foucault, başka bir okumayla erken, orta ve geç Foucault, yerine neden tek bir Foucault'nun (sorunsallaştıran bir Foucault'nun) bulunduğunu görmemizi sağlar” (Koopman, 2013, s. 20). Koopman'a göre soykütük arkeolojinin yerini almaz, onu genişletir ve politize eder. Arkeolojinin söylemsel oluşumları çözümleyen analitik çerçevesi, soykütükte iktidar ilişkileriyle eklenerek derinleşir, fakat bu bir kopuş değil, metodolojik bir açılımdır. Johanna Oksala da benzer bir süreklilik tezini Foucault'nun ontolojik hattının bütünlüğü üzerinden temellendirerek, dönemleştirmenin yanıltıcı olduğuna işaret eder. “Foucault'nun arkeolojik çalışmaları zaman zaman siyaset-dışı olarak ve soykütüksel çalışmalarından ayrı bir evreden oluşuyormuş gibi değerlendirilse de, aslında bu çalışmaların soykütüklerin gerçekleştirdiği politizasyonu mümkün kılan nominalist ontolojik öncülleri kurduğunu görmek önemlidir” (Oksala, 2010, s. 450). Oksala'nın bu tespiti arkeolojik dönemin, yalnızca söylem çözümlemesine özgü teknik bir uğrak değil, soykütüksel ve etik analizleri mümkün kılan ontolojik zeminin kuruluş anı olduğunu ilan eder. Arkeoloji ile soykütük arasında kopuş değil, ontolojik süreklilik vardır.

Kathleen Ennis'in “Michel Foucault ve Judith Butler: Butler'ın Foucault Okumasını Tartışmaya Açmak” isimli tezinin önemi yalnızca dönemleştirme eleştirisinde değil, bu eleştiriye Butler'ın Foucault okumasının yapısal sorunlarına bağlama biçiminde yatar. Butler'ın Foucault okumasına dair ilk ve en kapsamlı araştırma olan 2008 tarihli doktora tezinde Ennis, Butler'ın Foucault'nun soykütüksel yöntemi doğrudan Nietzscheci bir tahakküm şeması içinde okuduğunu ileri sürer. Ennis'e göre Butler, *Cinsiyet Belası*'nda Foucault'nun iktidar analizini nasıl kavramsallaştırdıysa sonrasında da o şekilde ele almaya devam etmiştir. Ennis (2008) açısından bu kitapta dikkat çekici olan, Butler'ın Foucault'nun Nietzsche yorumunu doğrudan devraldığını varsayarak “hukuksal ama üretici iktidar” formülüne ulaşmasıdır (ss. 27-28). Ennis'e (2008) göre Foucault “üretici iktidar”ı hukuksal bir biçimle özdeşleştirmez, bireysel değil nüfus düzeyinde değerlendirir (s. 30). Butler bu şekilde Foucault'nun “Nietzsche, Soybilim, Tarih” metninde Nietzsche'yi anlatırken aynı zamanda kendi pozisyonunu

da ortaya koyduğu varsayımıyla hareket eder, fakat Ennis'e (2008) göre bunun için "hiçbir gerekçe ya da metinsel kanıt sunulmamıştır" (s. 25). Ennis'in (2008) temel itirazı, Butler'ın Foucaultcu iktidarı "hukuksal/baskıcı ama aynı zamanda üretken" bir kavram olarak ele almasıdır çünkü Foucault için soykütüğü asıl belirleyen kavramlar, strateji, teknoloji ve iktidar-bilgi düzenekleridir (ss. 28-30). Ennis'e göre Butler tam da bu yüzden soykütüksel yöntemi Foucault'nun tarihsel araştırma programından kopararak uygulamaktadır: "Butler'ın *Cinsiyet Belası*'nda Foucault'nun soykütüksel yöntemini uyguladığı iddiasının en ciddi sorunu, bu kavramla onun çalışmasının her zaman merkezinde yer alan tarihsel araştırma arasındaki bağı görmezden gelmesidir. Foucault için soykütüksel yaklaşım, toplumsal olanın iktidar ve bilgi tarafından nasıl biçimlendirildiğine dair mevcut kavrayışlarımıza meydan okumak amacıyla tarihsel malzemenin kullanımını içerir, Butler'ın çalışmasında olduğu gibi, bu biçimlendirilmenin salt olgusunu değil" (Ennis, 2008, s. 57). Bu ayırım özneleşme meselesine dek uzanır: Foucault için özne tek tip bir konuma indirgenemez, arkeolojik dönemde bile özne, söylemsel alanda dağılmış farklı konumlar olarak belirir. Ennis (2008) bu noktayı şöyle netleştirir:

Foucault'nun durumunda öznenin işlevi farklı konumlara dağılmıştır Buna karşın Butler'ın öznesi söylemsel üretim sürecinde tekdüze bir konum işgal etmektedir – yani tekrar etmek ya da farklı biçimde tekrar etmek. Foucault bir pratiğin nesnelerini ve öznelere birbirinden ayırt eder, Butler'ın durumunda ise bunlar birbirine karışmaktadır (s. 140).

Sonuç olarak Ennis, Butler'ın Foucault'ya yönelttiği psişe eksikliği eleştirisinin Foucault'nun düşüncesinin doğasını yanlış teşhis ettiğini savunur: "Butler Foucault'nun projesinin doğasını kavrayamamaktadır. Onun sorunsalı, Butler'ın varsaydığı gibi öznenin toplumsal inşası değildir. Foucaultcu soykütük, öznenin tarihsel kuruluşuyla ilgilenir ve bu meseleye insan bilimlerinde modern öznenin temsilinin ortaya çıkış koşulları sorusu üzerinden yaklaşır" (Ennis, 2008, s. 386). Daha da ileri giderek Ennis (2008), Foucault'nun düşüncesinin odağının Butler'ın varsaydığı gibi iktidar değil bilgi olduğunu vurgular:

Foucault'nun projesi Butler'ın varsaydığı gibi öncelikle iktidarla değil, bilgiyle ilgilenir. Odak noktası, insanın bilgi ve söylemin nesnesi ve öznesi olarak nasıl ortaya çıktığıdır. Butler'ın Foucault'nun düşüncesine ilişkin yorumu ve eleştirisi, ne onun tarihsel ontolojisinin özgü niteliğini ne de projesinin parametrelerini tanımaktadır (s. 388).

Kendimizin Ontolojisi

Dönemleştirme şemasının sorunlu olduğu bir kez kabul edildiğinde, Foucault'nun düşüncesinin içsel bütünlüğünü hangi kavram üzerinden okumak gerektiği sorusu gündeme gelir. Bu soruya en doğrudan yanıt Foucault'nun kendisi verir. 1984 tarihli "Aydınlanma Nedir?" metninde Foucault, Kant'ın "bugün neyiz?" sorusunu yeniden çerçeveleyerek kendi felsefi rotasının genel amacını "kendimizin ontolojisi"ni kurmak olarak tanımlar. Onun için Aydınlanma, bir çağ tanımı ya da bir doktrin değil, bir *ethos*'tur: "İçinde bulunduğumuz tarihsel gerçekliğin kalıcı bir eleştirisi" ve aynı zamanda "özgür varlıklar olarak kendi kendimiz üzerinde

yürüttüğümüz bir çalışma"dır (Foucault, 1984/2014b, s. 189). Daha da önemlisi, Foucault (1984/ 2014b) bu görevi "kendimizin eleştirel ontolojisi" olarak adlandırır ve bunu "aşılabilir sınırların tarihsel-pratik sınanması" olarak tanımlar (s. 192). Burada ontoloji, artık varlığın değişmez yapısına ilişkin klasik bir soruşturma değil, tarihsel olarak kurulmuş bir "biz"in hangi hakikat rejimleri, hangi yönetimsellik biçimleri ve hangi özneleşme pratikleri içinde oluştuğunu sorgulayan eleştirel bir araştırmadır. Bu noktada 'kendimizin' ifadesi özellikle önem kazanır. Foucault'nun *Kendinin ve Başkalarının Yönetimi* (The Government of Self and Others) derslerinde Kant üzerine yaptığı okumada vurguladığı üzere, modern felsefede ilk kez filozof, kendisini içinde bulunduğu tarihsel "biz" ile birlikte düşünmeye başlamıştır. Felsefi soru artık yalnızca 'ne bilebilirim?' değil, 'bugün nedir?' ve 'bu bugün içinde biz kimiz?' sorusudur (2010, ss. 11-13). Böylece "ourselves / nous-mêmes / kendimiz", psikolojik bir içerilik ya da bireysel bilinç alanı olmaktan çıkar, tarihsel olarak kurulmuş, belirli doğruluk oyunları, normatif yükümlülükler ve kendilik teknikleri içinde şekillenmiş bir öznellik kipine işaret eder. Nitekim Foucault (2010) aynı derslerin girişinde kendi araştırma alanını da "hakikat biçimleri, yönetimsellik yordamları ve benlik pratikleri" olarak adlandırdığı üç eksen üzerinden tanımlar (ss. 4-5). "Kendimizin eleştirel ontolojisi" tam da bu üç alanın kesişiminde yer alır. Bu nedenle Foucault'nun sorusu öznenin ne olduğu değil, öznenin kendisini nasıl kurduğu sorusudur. Bu üç ekseni daha da somutlaştıran bir tanım "Aydınlanma Nedir?" metninde yer alır.

Bilgi ekseni, iktidar ekseni ve etik ekseni. Başka bir deyişle, kendimize ilişkin tarihsel ontoloji bir dizi açık soruya cevap vermek ... zorundadır. Kendimizi bilgimizin özneleri olarak nasıl kurduk? İktidar ilişkilerini kullanan ya da bu ilişkilere tabi olan özneler olarak nasıl kurduk? Kendi eylemlerimizin ahlâki özneleri olarak nasıl kurduk? (Foucault, 1984/ 2014b, s. 191).

Bu soru dizisi son derece önemlidir: Üç eksen, dönemleştirme şemasının birbirinden ayırdığı arkeoloji, soykütük ve etik olarak adlandırılan üç momentin ayrı araştırma programları değil, aynı düşünce hattının birbirini tamamlayan boyutları olduğunu açıkça ortaya koyar. Bu perspektiften bakıldığında Foucault'nun düşüncesinin başından itibaren öznenin tarihsel kuruluş koşullarını soruşturduğu ve iktidar analizinin hiçbir aşamasında özneleşme probleminden bağımsız ilerlemediği de açıkça görülür. Lynne Huffer (2010) bu sürekliliği, ikincil literatürde sıkça gözden kaçan bir boyut olarak öne çıkarır:

Bu standart Foucault görüşü yanlış değildir. Ancak bu görüş, Foucault'nun çalışmasının başından itibaren beliren etik düşünceye yeterince dikkat edilmemesinden kaynaklanan bir kusur taşımaktadır. Özellikle, *Deliliğin Tarihi* merceğiyle Foucault'yu geriye dönük olarak yeniden okursak, özneyle hakikat arasındaki ilişkiyi sorgulayan bir özgürlük etiğini onun ilk büyük kitabında zaten buluruz. Böylece *Delilik*'te bulduğumuz etik, 'delilik' projesini 'suç' projesine, 'cinsellik' projesine ve başından beri hep orada olan 'nihai' etik projeye bağlayan bir öznellik-dışılaştırma düşüncesinin başlangıçlarını oluşturmaktadır (ss. 246-247).

Huffer'ın bu tespiti Foucault'nun kendi itirafı da doğrular: "Bu problemle her zaman ilgilendim" diyen Foucault, 1984 tarihli bir röportajında özneyle hakikat arasındaki ilişkiyi tüm çalışmasının omurgası olarak tanımlar ve bu ilginin *Deliliğin Tarihi*'nden itibaren var olduğunu açıkça belirtir (aktaran Huffer, 2010, s. 246).

Peki bu süreklilik, Butler'ın "psişe boşluğu" tespitiyle nasıl ilişkilendirilmelidir? Ong-Van-Cung'un Butler'ın *Kendiliğin Hesabını Vermek* (Giving an Account of Oneself) kitabı üzerine yaptığı çözümleme bu soruyu tam merkezine alır. Butler, söz konusu kitabın kapanış bölümünde Foucault'ya ilişkin çarpıcı bir tespit

öne sürer: “hakikati söylemenin bedeli, içinde yaşanan hakikat rejimiyle eleştirel ilişkinin askıya alınmasıdır” (Butler, 2005b, ss. 121-122; aktaran Ong-Van-Cung, 2011, s. 148). Bu formülasyon, Butler’ın Foucault’ya yönelik eleştirisinin tam mekanizmasını açığa çıkarır. Foucault kendi hakkında hakikati söyleme edimine girdiğinde, bizzat eleştirdiği hakikat rejimine tabi olmaktan kaçınmaz. Ong-Van-Cung (2011) bu noktada şunu vurgular: “Butler, Foucault’ya ilişkin olarak, onun konusu hakkında belki de teslim edemeyeceği bir şeyi sürdürür; bu durum psikolojik rezonansı daha güçlü farklı bir benlik anlayışını gün ışığına çıkarır. Foucault neden iktidarın ‘psişik yaşamı’nı düşünmekten kaçındı?” (s. 149). Bu soru, Butler’ın psişe boşluğu tespitinin gerçekte neyi hedeflediğini netleştirir: Sorun Foucault’nun psişik boyutu hiç görmemesi değil, kendilik ilişkisini psikolojik bir zemine taşımayı sistematik biçimde reddetmesidir.

“Kendimizin ontolojisi”nin bu şekilde okunması, Butler’ın Foucault’da tespit ettiği “psişe boşluğu”nun nasıl konumlandırılması gerektiğini doğrudan etkiler. Foucault’nun düşüncesi özneyi başından itibaren üç eksen üzerinden soruşturmaktadır; ancak bu soruşturma hiçbir aşamada öznenin psişik derinliğine başvurarak ilerlemez. Bunu Ong-Van-Cung’un (2011) formülasyonu doğrudan ortaya koyar: “Foucault’da kendilikle psikolojik bir ilişki yoktur; bu ilişki bütünüyle hakikat söyleminin cesareti olarak erdem etiği tarafından taşınmaktadır” (s. 156). Buna karşılık Butler’da durum yapısal olarak farklıdır: “Butler’da özne psikolojiktir ve eleştiri bir emektir: özneyi biçimlendiren normlar üzerinde yürütülen eleştirel emek” (Ong-Van-Cung, 2011, s. 154). İki perspektifin ayrıştığı yer tam da burasıdır. “Kendimizin eleştirel ontolojisi”, öznenin ne olduğuna dair özsel bir soruşturma değil; bireyin kendisiyle kurduğu ilişki, hakikati söyleme kipleri ve tarihsel özneleşme pratikleri içinden kendini dönüştürme imkânının eleştirel sorgulanışıdır. Dolayısıyla Butler’ın tespit ettiği boşluk, Foucault’nun düşüncesinin bir eksikliği değil, iki filozofun düşünce hattının farklı ontolojik zeminlerde kurulmuş olmasının sonucudur. Bu farkın tam olarak ne anlama geldiğini görmek için Foucault’nun derinlik karşıtı özne anlayışına, ki buna artık belki de sadece özne değil, Keskin’in (2015) önerdiği gibi özne ve öznel deneyim demeliyiz (s. xii), daha yakından bakmak gerekmektedir.

Derinlik Karşıtı Özne Anlayışı: Pratik, Yüzey, İlişki

Butler’ın 1997’deki iki kitabında, ama özellikle *Galeyana Gelen Konuşma*’da (Excitable Speech) kavramsallaştırılan düşüncesinin en etkili kavramlarından birisi olan performatif faillik fikri, söylem kavrayışının soyut ve fazlasıyla artırılmış niteliği nedeniyle bazı kritik açılardan sınırlı görülür (örn. Sedgwick, aktaran, McNay, s. 167). Butler, McNay’e göre “dilsel failliği” dilin yinelenabilir yapısına tercihen bağlayarak kendi düşüncesi için bir etki alanı açsa da dili pragmatik bir etkileşim türü olarak değil, soyut bir anlamlandırma sistemi olarak kavradığı ölçüde, öznenin söylemin edilgin bir etkisi olarak düşünüldüğü “olumsuz özne kuruluşu paradigmasına” düşmektedir” (McNay, 2008, s. 167) Butler’ın bu psişik-dilsel özne kuruluşu, Foucault’nun pratik-temelli özne anlayışını gereğinden fazla psişik bir içsellığe doğru yeniden yorumladığı anlamına gelir. Bu eleştiriye doğru değerlendirebilmek için Foucault’nun derinlik karşıtı özne anlayışının ne anlama geldiğine daha

yakından bakmak gerekmektedir. Foucault'nun "Özne ve İktidar" metninde koyduğu çerçeve bu bakımdan belirleyicidir. Foucault (1982/2014a) burada kendi çalışmasının genel amacını şöyle tanımlar: "İnsanların, bizim kültürümüzde, özneye dönüştürülme kiplerinin bir tarihini" oluşturmak (s. 58). Bu kip tarihinin üç eksenidir: bilimsel söylemlerde nesneleştirme, "bölücü pratikler" yoluyla nesneleştirme ve son olarak "bir insanın kendini özneye dönüştürme biçimi" (1982/2014a, s. 57). Dikkat çekici olan, bu üç eksenin hiçbirinde öznenin içsel bir psikik derinliğe başvurularak açıklanmamasıdır. Özneyi kuran pratikler, söylemsel düzenekler ve iktidar ilişkileridir, bunların bir "iç dünya"da bıraktığı tortular değil. Bu derinlik karşıtı yönelim *Cinselliğin Tarihi 2: Hazların Kullanımı*'nin önsözünde en açık felsefi ifadesini bulur. Foucault burada felsefi etkinliği bir "kendilik terbiyesi" olarak tanımlar ve şunu yazar: "Günümüzde felsefe – felsefi etkinlik demek istiyorum – düşüncenin kendi üzerine geliştirdiği eleştirel çalışma ve zaten bilineni meşrulaştırmak yerine, nasıl ve nereye kadar farklı düşünmenin olanaklı olduğunu bilmek için girişimde bulunmak değilse nedir ki?" (1976/2007, ss. 125-126). Bu formülasyon son derece önemlidir: Özne kendini bir iç dünyayı keşfederek değil, kendi üzerine yürütülen eleştirel çalışma aracılığıyla dönüştürür. Kendilik, kazılıp çıkarılacak bir derinliğin değil, işlenecek bir yüzeyin adıdır.

Deleuze bu yönelimi kavramsal olarak en keskin biçimde formüle eder. *Foucault* kitabında, Foucault'nun özne anlayışının temelindeki kıvrım (*pli*) metaforunu şöyle açıklar: "Dışarının bir kıvrımı olacak bir içeri" (aktaran Huffer, 2010, s. 29). Bu formülasyona göre öznenin "içselliği" özerk bir derinlik değil, dışsallığın kıvrımlanmasından doğan geçici bir yoğunlaşmadır. Deleuze (1986/2013) ayrıca "dört çeşit özneleşme kıvrımı" olduğunu belirtir: Maddi kıvrım, kuvvetler ilişkisinin kıvrımı, hakikatin kıvrımı ve dışarının nihai kıvrımı (ss. 123-124). Bu dört kıvrım kendiyle ilişkinin biçimlerini kurar – ama hiçbirinde özneye içselleştirilen bir psikik öz atfedilmez. Huffer da bu Deleuzcü çizgiyi Foucault'nun erken metinlerine kadar izleyerek şunu vurgular: Foucault derinliği reddetmez, derinliğin kendisini bir yüzey etkisi olarak yeniden düşünür. Buna göre "her derinlik, karşılık gelen bir yüzey tarafından ikiye katlanır" ve "derinlik ile yüzey arasındaki karşıtlığın bizzat kendisini sorguya açar" (Huffer, 2010, s. 29). Böylece Foucault'nun *Deliliğin Tarihi*'nden itibaren sürdürdüğü yaklaşım, "egemen özneyi ve onun tamamlayıcı çıkarımı (corollary) olan iç derinliği" ortadan kaldırmayı hedefler (Huffer, 2010, s. 31).

Butlerci çerçevede öznenin eyleyciliği pratiğe değil dil yapılarına yaslanır ve Foucault'nun pratik-temelli analizinin sunduğu tarihsel özgüllük yitirilir. Bunun nedeni şudur: Butler'ın hukuksal-baskıcı ama aynı zamanda üretken bir iktidarı benimsemesi (Ennis, 2008, ss. 385-386). Butler'ın öznesi, toplumsal ilişkileri "ilksel psikik dinamiklerin yansımaları" olarak okuma eğilimine girerek iktidar ilişkilerinin maddi ve kurumsal çoğulluğunu geri plana iter (McNay, 2008, s. 162). Bu tartışmalar birlikte düşünüldüğünde ortaya çıkan tablo şudur: Foucault'nun özneleşme analizinde Butler'ın işaret ettiği türden bir boşluk bulunduğunu ileri sürmek mümkün olmakla birlikte, bu boşluğun Foucault'nun düşüncesinin yönünü belirleyen kurucu bir eksiklik olup olmadığı tartışmalıdır. Daha yakın tarihli literatür, Foucault'nun başından itibaren öznenin tarihsel kuruluşunu pratikler, teknikler ve ilişkiler düzleminde izleyen bütünlüklü bir araştırma programı geliştirdiğini

göstermektedir. Derinlik bu programda ortadan kalkmaz, kıvrımlanır, yüzeyle ilişkilendirilir ve tarihsel pratikler içinde yeniden düşünülür. Özne bir içsellik taşıyıcısı değil, dışarıyla kurduğu ilişkilerin geçici ve değişken bir biçimlenimidir. Butler ise Foucault'nun dışsal ve üretken iktidar modelini, hukuksal-baskıcı bir düzeye kaydırır ve bu şekilde, özneyi psişik-dilsel bir düzlemde düşünür. Butler'ın öznesi ve Foucault'nun öznesi artık aynı dili konuşarak anlaşılamaz hale gelmiştir. Butler'ın öznesi dilsel-psişik bir öznedir, Foucault ise özne ve öznel deneyimin dışsal ve üretken iktidar modeli içindeki ahvalini soruşturmaktadır.

Ontolojik Kayma: Öznel Deneyimden Psişik Özne'ye

Bu durumda, Butler'ın müdahalesinin Foucault'nun bıraktığı bir boşluğu doldurmaktan ziyade, özneleşme problemini farklı bir ontolojik zeminde yeniden formüle ettiği ilan edilebilir. Peki, bu ontolojik kaymanın sonuçları nelerdir? Butler'da giderek belirginleşen psişik-dilsel ontoloji, Foucault'nun kendimizin ontolojisi olarak adlandırdığı araştırma programıyla hangi noktalarda kesişmekte, hangi noktalarda ondan uzaklaşmaktadır? Bu sorunun izini sürmek, Butler ve Foucault ilişkisinin çoğu zaman varsayıldığından daha karmaşık bir yön değişimi içerdiğini gösterecektir. Bu makalenin önerdiği çerçevede söz konusu ontolojik kaymanın dört eksenle görünür hale geldiği iddia edilecektir: (i) pratik-temelli özneleşmeden psişik bağlanma modeline yönelim, (ii) agonistik özne figüründen kırılğan özne ontolojisine kayış, (iii) içkin direniş anlayışından tanınabilirlik ufuklarının merkezileşmesine doğru hareket ve (iv) disipliner üretim analizinden dilsel etkilenebilirlik vurgusuna geçiş. Aşağıda bu dört kayış, birbirini dışlamayan fakat özneleşmenin ontolojik ağırlık merkezini kademeli olarak yeniden konumlandıran momentler olarak tartışılacaktır.

İlk kayma, önceki bölümde gördüğümüz gibi, pratik-temelli özneleşmeden dilsel-psişik bağlanma modeline doğru gerçekleşmiştir. Foucault'nun özneleşme analizinde belirleyici olan, öznenin tarihsel pratikler, disiplinler ve kendilik teknikleri içinde kurulmasıdır. Öznenin açıklaması, içsel bir derinlik modeline başvurmaksızın, ilişkiler ağı içinde izlenen düzenleyici süreçler üzerinden yapılır. Butler ise *İktidarın Psişik Yaşamı*'nda bu pratik-temelli modelin yetersizliğini açıkça ilan ederek bu boşluğu doldurmak için, Freud'un melankoli çözümlemesine başvurur. Freud'a (1917/2002) göre melankolide kayıp nesne dış dünyadan geri çekilmez, aksine özne kayıp nesneyle özdeşleşerek onu kendi egosuna dahil eder (ss. 249-250). Butler (1997/2005a) bu mekanizmayı öznenin iktidara bağlanmasını açıklamak için işe koşar: Özne, kendi tabiiyetini üreten iktidarla melankolik bir özdeşleşme kurarak bu ilişkiyi iç dünyasında sürdürür. "İktidar kendi varoluşundan geri çekilerek bir nesne kaybı halini alır... toplumsal iktidar, dönüşlülüğü tabiiyet üzerinden modelleyen bir melankoliye yol açar" (ss. 183-184). Althusserci çağırma (interpellation) ile Freudcu melankoli analizinin bu eklemelenmesi, özneleşmenin açıklayıcı zeminini dışsal düzenlemelerden öznenin içsellikğine doğru kaydırır; Butler, Galeyana Gelen Konuşma'da (Excitable Speech) Althusserci dilsel özneliği içeriden eleştirmeyi hedefler. Bu nedenle burada söz konusu olan basit bir tamamlanma girişimi değil, özneye dair temel koordinatların yer değiştirmesidir.

İkinci kayma, agonistik özne figüründen kırılğan özne ontolojisine doğru gerçekleşmiştir. Öznenin politik konumlanması bakımından ortaya çıkan belirgin ayrışma bunu ortaya koyar. Foucault'nun iktidar analizinde özne her zaman ilişkisel bir mücadele alanı içinde düşünülür. "Özne ve İktidar" metninde Foucault (1982/2014a) bu ilişkiyi "çekişme" (*agonisme*) kavramıyla tanımlar:

Özsel bir uzlaşmazlıktan söz etmektense, bir 'çekişme'den söz etmek, aynı zamanda hem karşılıklı teşvik etmeyi hem de mücadeleyi içeren bir ilişkiden söz etmek; birbirine karşı her iki tarafı da felce uğratan yüz yüze bir kışkırmadan ziyade sürekli bir kışkırtmadan söz etmek daha yerinde olur (s. 76).

Bu çerçevede direniş iktidar ilişkisinin dışından değil bizzat içinden doğar: "İktidar ile özgürlüğün direnişi birbirinden ayrılmaz. İktidarın olduğu her yerde bir direniş ya da direniş imkânı vardır" (Keskin, 2000, s. 21). Dolayısıyla Foucault'da özne hiçbir zaman yalnızca tabi kılınan değil, iktidar ilişkilerinin tersine çevrilebilirliği içinde konumlanan bir figürdür. Butler'ın özellikle 1997 sonrasında geliştirdiği özne modeli ise giderek kırılğanlık, yaralanabilirlik ve bağımlılık kavramları etrafında yoğunlaşır. Öznenin başkası tarafından çağrılabilir ve incinebilir olması ontolojik bir koşul olarak öne çıkar (Butler, 1997). Allen (2008) bu farkı keskin biçimde formüle eder: Butler'ın temel kabulü şudur – "özne ağrıya bağlanmamaktansa bağlanmayı tercih eder" ve özne "kendi maduniyet koşullarını arzulamak zorundadır" (s. 76). Allen ayrıca Butler'ın bağımlılıkla iktidarı özdeşleştirerek bağımlılığı zorunlu olarak tabiiyet olarak kurduğunu gösterir. Bu hamle Foucault'nun agonistik iktidar modelinin sunduğu daha açık uçlu politik ufku daraltır (Allen, 2008, s. 82). Böylece agonistik özne figürü, Butler'da giderek kendi varoluşu için ötekine muhtaç olan yaralanabilir özne figürüne dönüşür.

Üçüncü kayma, içkin direniş anlayışından tanınabilirlik ufuklarının merkezileşmesine doğru gerçekleşir. Direniş probleminin nasıl kavrandığı da bu yeniden ağırlıklandırmayı görünür kılar. Foucault'nun çerçevesinde direniş, iktidar ilişkilerinin içkin bir özelliğidir; özneleşme süreçleri hiçbir zaman bütünüyle kapalı değildir ve politik imkân ilişkilerin tersine çevrilebilirliğine bağlanır (1982/2014a). Butler'ın özellikle Hegelci mirasla yeniden kurduğu özne teorisinde ise tanınma ve tanınabilirlik meselesi giderek daha merkezi hale gelir (1997/2005a). Markell (2003) tanınma politikasının yapısal bir çelişki taşıdığını gösterir: Tanınma talebi "egemen faillik arzusu"na yaslanır ve bu arzunun bizzat kendisi, üstesinden gelinmek istenen adaletsizlik biçimlerini yeniden üretebilir (ss. 6-7). Markell (2003) Butler'ın normatif dışlama ve tanınmama eleştirisinin güçlü olduğunu kabul ederken, yine de meseleyi nihayetinde "kim olduğumuzun" tanınması ufkunda düşündüğü ölçüde, tanınmayı siyasal kurtuluşun ayrıcalıklı zemini olarak taşıdığını belirtir (ss. 67-68). Oliver (2001) da benzer biçimde Butler dahil tabiiyeti özneleşmenin zorunlu koşulu sayan modellerin baskı ile özne kuruluşunu ayırt etmeyi güçleştirdiğini vurgular: "Öznenin baskıya maruz kalmadan özneleşemeyeceğini değil, baskının özneliliğin olanaklılığını zedelediğini görmeliyiz" (s. 7). Bu açıdan bakıldığında Butler'ın Ennis'in iddia ettiği baskıcı-dilsel bir iktidar kabulü, Foucault'nun içkin direniş modelinden farklı bir politik ontolojiye doğru kaymaktadır.

Dördüncü kayma, disipliner üretim analizinden dilsel etkilenebilirlik vurgusuna doğru gerçekleşir. Performativite kuramının yeniden temellendirilmesi ontolojik kaymanın en görünür düzlemini oluşturur. Foucault'da özneleşme, söylem ile kurumların kesişiminde işleyen düzenleyici pratikler içinde analiz edilir; dil önemli olmakla birlikte özne kuruluşunun tekil ontolojik zemini değildir. *Galeyana Gelen Konuşma* ile birlikte Butler'ın özne anlayışı köklü biçimde dönüşmektedir, özne artık pratiklerin ve iktidar ilişkilerinin etkisiyle değil, dilin kurucu çağrısıyla var olmaya başlar. Butler bu çerçeveyi şöyle kurar: "Bu çağrı onu 'keşfetmez' ama onu temelden kurar... Bir çağrı, hitap, ötekinin sesi aracılığıyla erişilebilir hale gelen bir beden" (1997, s. 5). Bu formülasyonda öznenin varoluşu dilsel bir kırılma koşuluyla bağlanır: "Ötekinin bu önceki hitabıyla kurulan ötekine karşı kırılma, failiğin üstlenilmesiyle hiçbir zaman aşılmaz" (Butler, 1997, s. 26). Failiğin kaynağı da buna uygun biçimde yeniden tanımlanır: "Konuşan kişi bu tür konuşmanın kaynağı değildir, çünkü özne dilde, önceki bir performatif konuşma edimiyle – çağırma – üretilir" (Butler, 1997, ss. 39-40). Bu noktada Butler Derrida'nın yinelenebilirlik kavramını devreye sokar. Derrida'nın (1988) gösterdiği üzere bir performatif ancak kendinden önceki kodlanmış ve yinelenebilir bir söylemi alıntılı olduğu ölçüde başarılı olabilir; niyetin rolü bu yapı içinde yerini alır ama artık bütün sahneyi yönetemez (s. 18). Butler (1997) bu çerçeveyi özne kuruluşuna taşır: "Yinelenebilirlik ya da alıntılanabilirlik tam da şu değil midir: Performatifi 'alıntılanan' öznenin, o performatifin gecikmeli ve kurgusal kökeni olarak geçici biçimde üretildiği ötelemenin işleyişi?" (1997, s. 49). Özne artık söylemin kaynağı değil, yinelenebilir bir çağırma zincirinin geçici etkisidir. Bu hamle, öznenin kurulmasını giderek alıntılanabilirlik, çağrılabilirlik ve dilsel yaralanabilirlik ekseninde düşünmeye yöneltir ve Foucault'nun pratik-temelli analizinden ontolojik olarak farklı bir zemine taşır. Huffer'ın (2010) belirttiği üzere Butler'ın bu dilsel yeniden formülasyonu, Foucault'nun pratik-temelli analizinden farklı bir teorik duyarlılık üretir (ss. 74-77).

SONUÇ

Bu makale, Judith Butler'ın Foucault okumasının çoğu zaman varsayıldığı gibi basit bir tamamlama ilişkisi içinde anlaşılmasının yetersiz olduğunu ileri sürdü. Yerleşik yorum, Butler'ın özellikle *İktidarın Psikiş Yaşamı* ile Foucault'nun özneleşme çözümlemesinde eksik kalan psikiş boyutu görünür kıldığını ve böylece Foucaultcu çerçeveyi derinleştirdiğini savunma eğilimindedir. Bu çalışma ise Butler'ın müdahalesinin yalnızca genişletici değil, aynı zamanda özneleşmenin ontolojik ağırlık merkezini yerinden eden bir yönelim içerdiğini göstermeyi amaçladı. Makale boyunca izlenen hat, Butler'ın erken metinlerinde Foucault'nun üretken iktidar anlayışının kurucu bir referans noktası olduğunu doğrulamaktadır. 1990 yılında yazdığı *Cinsiyet Belası'nda* Butler, öznenin kurucu dışsallığını Foucault'nun iktidarın üretkenliği tezine yaslanarak formüle eder (1990/2012). 1993 yılında yazdığı *Bela Bedenler'de* ise bu hattı sürdürerek bedensel maddeselliğin söylemsel olarak kurulduğunu gösterirken Foucaultcu çerçeveyi görece merkezi bir düzlemde tutar (1993/2014). Bununla birlikte 1997 yılında Butler'ın teorik mimarisinde belirgin bir yeniden ağırlıklandırma ortaya çıkar. *İktidarın Psikiş Yaşamı*, öznenin iktidara bağlanmasını Freudcu melankoli, yas ve özdeşleşme süreçleri üzerinden yeniden kurar; burada tabiiyet, yalnızca dışsal bir iktidar ilişkisi değil, öznenin psikiş yatırımının koşulu olarak kavranır (Butler,

1997/2005a). Aynı yıl yayımlanan *Galeyana Gelen Konuşma* (Excitable Speech) ise performatifliğin işleyişini Austin'in söz edimi kuramı ile Derrida'nın yinelenebilirlik (iterabilite) analizine daha güçlü biçimde yaslayarak dilsel yaralanabilirliği kuramsal merkeze taşır.

Bu fark, Butler'ın Foucault'dan kopuşu anlamına gelmez; ancak Foucault'nun Butler'ın düşüncesinin kuramsal mimarisi içindeki statüsünün değiştiğini gösterir. Özellikle Foucault'nun özneleşmeyi tarihsel pratikler ve iktidar ilişkileri içinde konumlandıran yaklaşımı, Butler'ın psişik bağlanma ve dilsel etkilenebilirlik vurgusu karşısında giderek ikincil bir açıklama düzlemine çekilir. Oysa Foucault'nun erken arkeoloji çalışmalarından soykütüksel çözümlemelerine uzanan hat, özneyi derin bir içsellik modeline başvurmaksızın kurmayı hedefleyen tutarlı bir yönelim sergiler. *Deliliğin Tarihi*'nden itibaren psikanalize mesafeli duran bu yaklaşım, *Cinselliğin Tarihi Cilt 1*'de öznenin cinsellik üzerinden kurulmasını iktidarın üretken işleyişi içinde açıklamaya devam eder (Foucault, 1976/ 2007). "Özne ve İktidar" metni ise özneleşmenin, bireylerin belirli iktidar ilişkileri içinde kendileriyle kurdukları ilişki biçimleri üzerinden anlaşılması gerektiğini açıkça ortaya koyar (Foucault, 1982/ 2014a). Bu süreklilik dikkate alındığında, psikanalitik bir derinlik modelinin Foucault'nun düşüncesinde eksik bir katman değil, bilinçli olarak dışarıda bırakılmış bir açıklama düzeyi olduğu görülür.

Bu noktada Butler'ın Derrida ile ilişkisine dair kronolojik bir düzeltme de önemlidir. Butler'ın Derrida ile teması 1997 metinleriyle başlamaz; 1987'de yayınlanan *Arzunun Özneleri* (Subjects of Desire) ve 1990'da yayınlanan *Cinsiyet Belası'nda* yapısökümsel izler zaten mevcuttur (1987; 2012). Ancak bu çalışmanın gösterdiği üzere, *Galeyana Gelen Konuşma* (Excitable Speech) ile birlikte Derrida'nın Butler'ın özne kuramındaki işlevi niteliksel olarak değişir. Derrida artık yardımcı bir referans olmaktan çıkarak performatifliğin ontolojik ufkunu kuran başlıca dayanaklardan biri haline gelir. Fakat Derrida her ne kadar performatiflik gibi kullanışlı bir yöntem önerse de Butler'ın Foucault'da bulduğu iktidar analizini vermez. Foucault iktidar analizi açısından merkezi olmaya devam etse de giderek başrolü Derrida'ya kaptırır ve Butler açısından iktidar üzerine düşünmek için başvurduğu bir figür olarak kalır. Bu yer değiştirme, Foucault'nun Butler'ın kuramsal mimarisi içindeki konumunun giderek tali hale gelişini anlamak açısından kritik bir gösterge sunmaktadır. Butler'ın 1997 sonrasındaki çalışmalarına bakıldığında bu yeniden yönelimin geri alınmadığı, tersine farklı problem alanlarına yayılarak pekiştirildiği görülür. *Kendiliğin Hesabını Vermek'te* (Giving an Account of Oneself) özneleşme, etik hesap verebilirlik ve başkasına açıklık üzerinden yeniden düşünülürken (2005b), *Bir Performatif Toplanma Kuramına Doğru Notlar'da* (Notes Toward a Performative Theory of Assembly) bedensel kırılganlık ve birlikte eylem kapasitesi öne çıkarılır (2015). Bu metinlerde Foucaultcu iktidar çözümlemesi tamamen terk edilmez; ancak açıklayıcı merkez giderek Derridacı bir psişik-dilsel özne kuramına kayar. Bu durum, burada ontolojik kayma olarak adlandırılan yer değiştirmenin geçici bir vurgu kayması değil, Butler düşüncesinin sonraki evrelerinde derinleşen yapısal bir yeniden konumlanma olduğunu düşündürmektedir. Sonuç olarak Butler ile Foucault arasındaki ilişkiyi eksiklik ve tamamlama ikiliği üzerinden okumak analitik olarak yetersizdir. Daha verimli olan, burada özneleşmenin hangi ontolojik düzlemde temellendirileceğine ilişkin iki farklı stratejiyle karşı karşıya olduğumuzu kabul etmektir. Butler'ın psişik-dilsel yönelimi öznenin iktidara bağlanmasının

duygulanımsal ve dilsel boyutlarını güçlü biçimde görünür kılar. Buna karşılık Foucault'nun yaklaşımı, özneleşmeyi tarihsel pratiklerin ve iktidar ilişkilerinin geri döndürülebilir alanı içinde tutarak daha geniş bir eleştirel ufuk açmaya devam eder. Bu nedenle Butler'ın müdahalesini Foucault'nun eksiklerini tamamlayan nihai bir sentez olarak değil, Foucaultcu problematiğin ontolojik önceliklerini yeniden dağıtan farklı bir yeniden yazım olarak değerlendirmek daha isabetli görünmektedir.

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Mali Destek | Atıf Şekli: Gülben Salman, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. | Gülben Salman has not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Yazarların Katkıları | Authors's Contributions: Bu makale Gülben Salman tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was prepared by Gülben Salman alone.

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: Gülben Salman tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | No conflict of interest or common interest has been declared by Gülben Salman.

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: Gülben Salman, makalenin tüm süreçlerinde ViraVerita E-Dergi'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde ViraVerita E-Dergi'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın ViraVerita E-Dergi'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir. | Gülben Salman declares that she complies with the scientific, ethical, and quotation rules of ViraVerita E-Journal in all processes of the paper and that she does not make any falsification of the data collected. In addition, she declares that ViraVerita E-Journal and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than ViraVerita E-Journal.

KAYNAKÇA

- Allen, A. (2008). *The politics of our selves: Power, autonomy, and gender in contemporary critical theory*. Columbia University Press.
- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Harvard University Press.
- Butler, J. (1986). Variations on sex and gender: Beauvoir, Wittig, and Foucault. In S. Benhabib & D. Cornell (Eds.), *Feminism as critique* (pp. 128–142). University of Minnesota Press.
- Butler, J. (1987). *Subjects of desire: Hegelian reflections in twentieth-century France*. Columbia University Press.
- Butler, J. (1988). Performative acts and gender constitution: An essay in phenomenology and feminist theory. *Theatre Journal*, 40(4), 519–531.
- Butler, J. (1989). Foucault and the paradox of bodily inscriptions. *The Journal of Philosophy*, 86(11), 601–607.
- Butler, J. (1997). *Excitable speech: A politics of the performative*. Routledge.
- Butler, J. (2005a). *İktidarın psikik yaşamı: Tabiyet üzerine teoriler* (1. Baskı). (Fatma Tütüncü, çev.). Ayrıntı Yayınları (Özgün eser basım 1997).
- Butler, J. (2005b). *Giving an account of oneself*. Fordham University Press.
- Butler, J. (2012). *Cinsiyet belası: Feminizm ve kimliğin altüst edilmesi* (3. baskı). (Başak Ertür, çev.) Metis Yayınları (Özgün eser basım 1990).
- Butler, J. (2014). *Bela bedenler* (1. Baskı). (Cüneyt Çakırlar ve Zeynep Talay, çev.). Pinhan Yayıncılık (Özgün eser basım 1993).
- Butler, J. (2015). *Notes toward a performative theory of assembly*. Harvard University Press.
- Deleuze, G. (2013). *Foucault*. B.Yalın & E.Koyuncu (çev.) Norgunk. (Özgün eser basım 1986)
- Derrida, J. (1988). Signature, event, context. İçinde *Limited Inc* (ss.1-23). Northwestern University Press.
- Dreyfus, H. L., & Rabinow, P. (1983) *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics*. The University of Chicago Press.
- Ennis, K. (2008). *Michel Foucault and Judith Butler: Troubling Butler's appropriation of Foucault's work* (Doctoral dissertation, University of Warwick).
- Foucault, M. (1983). Afterword. Dreyfus, H. L., & Rabinow, P. (1983) *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics*. The University of Chicago Press. (Özgün eser basım 1982).
- Foucault, M. (1992). Hapishanenin doğuşu (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi. (Özgün eser basım 1975).
- Foucault, M. (2007) *Cinselliğin tarihi* (2. Baskı) (Hülya Uğur Tanrıöver, çev.) Ayrıntı Yayınları (Özgün eser basım 1976-)
- Foucault, M. (2010). *The Government of Self and Others: Lectures at the Collège de France, 1982-1983* (A. I. Davidson, Ed.; G. Burchell, Trans.). Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2011). Nietzsche, soybilim, tarih. (2. Baskı) (Işık Ergüden, çev.) Ferda keskin (Ed.) *Felsefe sahnesi*:

- Seçme yazılar 5. Ayrıntı Yayınları (230-253) (Özgün eser basım 1977)*
- Foucault, M. (2014a). *Özne ve iktidar* (4. Baskı) (Osman Akinhay, çev.) Ferda Keskin (Ed.) *Özne ve iktidar: Seçme yazılar 2. Ayrıntı Yayınları (57-82) içinde. (Özgün eser basım 1982).*
- Foucault, M. (2014b). *Aydınlanma nedir?* (4. Baskı) (Osman Akinhay, çev.) Ferda Keskin (Ed.) *Özne ve iktidar: Seçme yazılar 2. Ayrıntı Yayınları (173-192) içinde. (Özgün eser basım 1984).*
- Freud, S. (2002). *Yas ve melankoli*. E. Kapkın & A. Tekşen Kapkın (Çev.) *Metapsikoloji* (ss. 237-260) Payel Yayınevi. (Özgün eser basım 1917).
- Huffer, L. (2010). *Mad for Foucault: Rethinking the foundations of queer theory*. Columbia University Press.
- Keskin, F. (2000) *Sunuş: Özne ve iktidar*. M. Foucault. (2014) *Özne ve iktidar* (4. Baskı) (Osman Akinhay, çev.) Ferda Keskin (Ed.) *Özne ve iktidar: Seçme yazılar 2. Ayrıntı Yayınları (57-82) içinde. (Özgün eser basım 1982).*
- Keskin, F. (2015). *Sunuş. M. Foucault, Öznenin yorumbilgisi: Collège de France dersleri (1981-1982)* (F. Keskin, Çev., ss. xi-xxiii). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Koopman, C. (2013) *Geneology as critique: Foucault and the problems of modernity*. Indiana University Press.
- Markell, P. (2003) *Bound by recognition*. Princeton University Press.
- McNay, L. (2008). *Against recognition*. Polity.
- Oksala, J. (2010). Foucault's politicization of ontology. *Continental Philosophy Review*, 43(4), 445-466.
- Oliver, K. (2001) *Witnessing beyond recognition*. University of Minnesota Press.
- Ong-Van-Cung, K. (2011). Critique and subjectivation: Foucault and Butler on the subject. *Actuel Marx*, 49(1), 148-161.
- Salman, G. (2025). "Fark ve anlam: Austin, Derrida, Butler". A. Aydın (Ed.). *Anlam ve Dil* (ss. 148-182) içinde. Vakıfbank Kültür Yayınları.

ⁱ Bu makaleyi yazdıktan sonra argümanımı 2025-2026 Bahar döneminde Ankara Üniversitesi Felsefe Tarihi Doktora Programı'nda verdiğim Foucault dersinde tartışma fırsatı bulduğum Cemre Su Kavalalı, Alp Tunalı, Özge Polat, Oğuz Erişik ve Bülent Çallı'ya teşekkür ederim.